

Dordrecht

Dordtse Huizen

In Bouwhistorisch Perspectief

De gebouwde geschiedenis van Dordrecht

'Het steenen archief der monumenten'

Het laat-middeleeuwse huis Grotekerksbuurt 5/7.

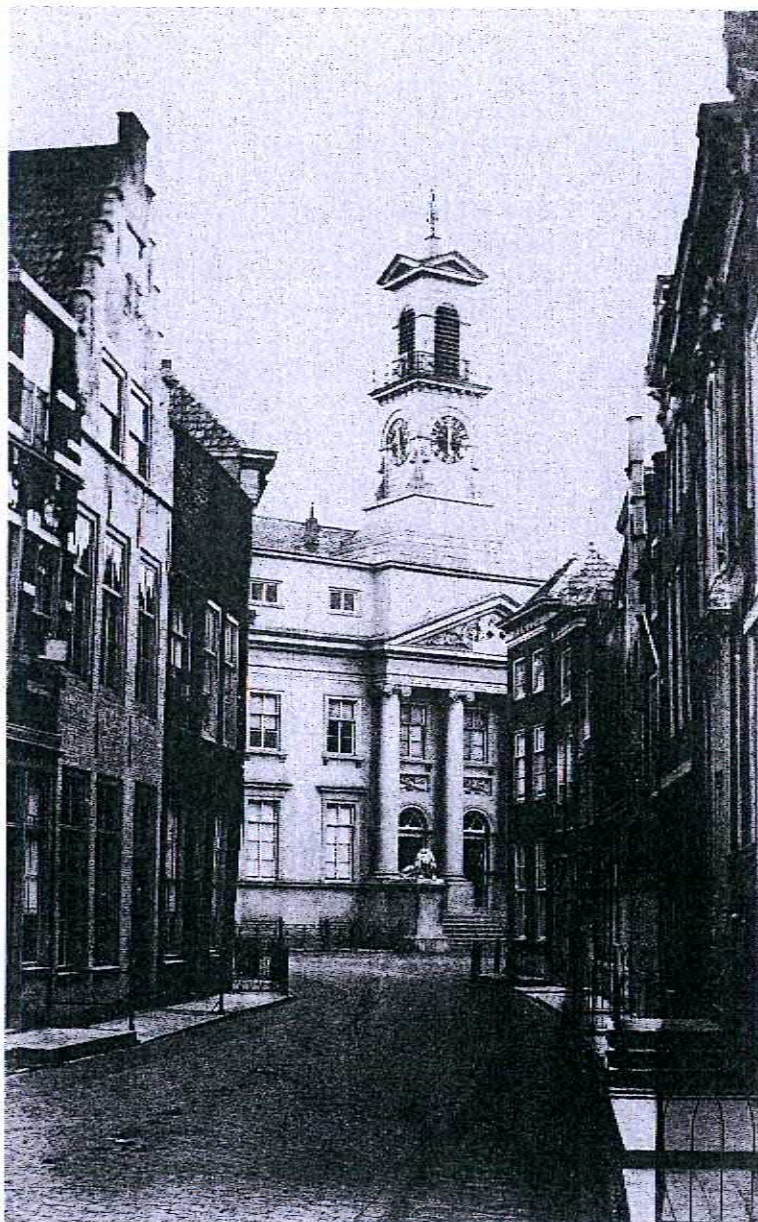
Mr.dr. J.C.Overvoorde, archivaris van Dordrecht tussen 1892 en 1911, was in zijn tijd een belangrijk voorvechter voor het behoud van monumenten. In functie verantwoordelijk voor het beheer van het papieren archief van Dordrecht, ging zijn hart uit naar zoals hij dit zelf verwoordde 'het steenen archief der monumenten'.

Een goed voorbeeld van zo'n steenen archief is het opvallend goed bewaard gebleven middeleeuwse huis; Grotekerksbuurt 5/7. Recent uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek¹ gecombineerd met archiefonderzoek² haalt dit opzienbarende pand en zijn gebruikers uit de anonimiteit. Het is gebouwd rond 1460-90, nadat een oudere voorganger bij de catastrofale stadsbrand van 1457 grotendeels verloren was gegaan. Rond 1550 is het huis aan de achterzijde fors vergroot. Onderzoek in het 'papieren archief' bevestigde het vermoeden dat de bewoners van dit grote huis tot de elite van Dordrecht behoorden. Ondanks latere verbouwingen, armoede, intensieve bewoning in de 19de en 20ste eeuw, gebruik als ziekenhuis en recent leegstand en verwaarlozing bleek bij onderzoek het huis nog bijna geheel in 15de en 16de eeuwse staat aanwezig. Naast de hoge ouderdom bevatte dit huis nog enkele interessante historische bijzonderheden zoals een zeldzame 15de eeuwse sporenkap en een nog zeldzamer 16de eeuws leemstucwerk-

plafond met stempelmotieven. Reden genoeg om aandacht te besteden aan dit bijzondere Dordtse stenen archief.

AFLEVERING 04
Juli 1999

Grotekerksbuurt met stadhuis in 1860. Op deze foto gemaakt door L. de Koningh is Grotekerksbuurt 5/7 links zichtbaar, het huis met de trapgevel. Foto: Stadsarchief; GPV M 7376.

Verwoesting en wederopbouw - het huis in de 15de eeuw.

De geschiedenis van het huis Grotekerksbuurt 5/7 in huidige verschijningsvorm begint met een verwoesting. De catastrofale stadsbrand die in 1457 vele huizen in het gebied tussen Grote kerk en Visbrug geheel of deels verwoestte, heeft ook de voorganger(s) van dit huis grotendeels weggevaagd.

Het 'Ghebuyerte vanden Groote Kerck' werd in de 15de eeuw bewoond door de geestelijkheid (in de nabijheid van de O.L.V. Kerk), handelaren (lakenkopers), regenten, maar ook ambachtslieden hadden er hun nering. De straat kende een gemengd maar toch vooral voornaam karakter. De huizen aan de noordzijde, met diepe erven tot aan de Nieuwe Haven waren de belangrijkste.

Het huis op nr. 5/7 (huidige nummering), gelegen aan de noordzijde, is na de brand tussen 1460 en 1490 gebouwd. Hoewel niet met zekerheid bekend, waarschijnlijk in opdracht van de regent Jacob Bolle. Jacob, gehuwd met Maricken, heeft vele jaren gediend in het stadsbestuur, als raad in 1486/87 en later, tot aan zijn overlijden in 1507, diverse keren als schepen.

Zaalhuis

De status van Jacob Bolle verlangde een representatief onderkomen. Om in deze behoefte te voorzien heeft hij dit grote huis laten bouwen op de plaats van (wellicht) twee deels verwoeste kleinere huizen. De in oorsprong 14de eeuwse linkerbouwmuur had de brand doorstaan en is bij de bouw hergebruikt.³ Vanwege de grote breedte van het perceel bleef ter rechterzijde ruimte voor een steeg, 'ganck', buitenom naar het achtererf.

Met een breedte van twee roeden (= ca. 7,5 meter.), behoorde het in die tijd tot de grotere huizen in de stad. In het algemeen zijn laat-middeleeuwse huizen één tot anderhalve roe-

de breed. (ca. 3,7 tot 5,6 meter.) Met een hoogte van twee en halve staedse (twee etage's en een kap met een verdiep, een borstwering) behoorde het eveneens tot de hogere huizen in de stad.

De zaal, het vertrek op de parterre direct achter de voorgevel, is maar liefst ruim vijf meter hoog. In deze indrukwekkende ruimte werden gasten ontvangen en werd zaken gedaan. Achter deze zaal lag wellicht een achterhuis, hiervan is echter niets bewaard gebleven. Tot in de kap is het huis in houtskelet opgebouwd. Muurstijlen dragen de zware moerbalken die worden ondersteund door korbelen en sleutelstukken. Tussen het volledig eikenhouten skelet zijn de muren opgetrokken in baksteen. Deze toestand is nog steeds aanwezig.

Kapconstructie voorhuis

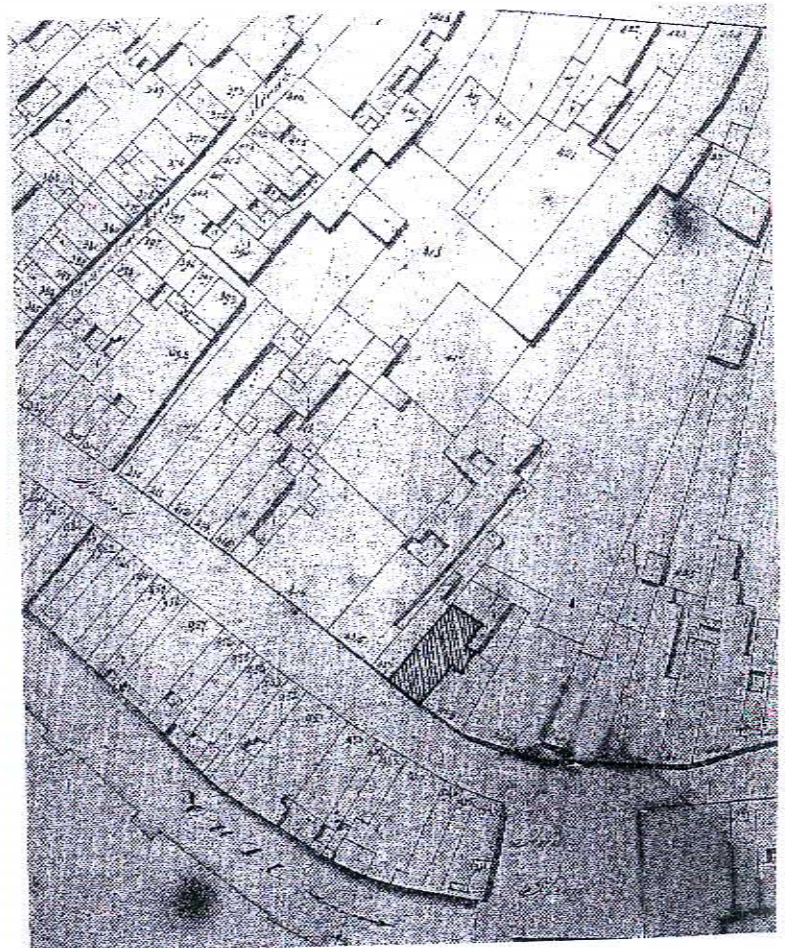
De nog aanwezige kapconstructie van het voorhuis is eveneens van de eerste bouw-

fase rond 1460-90. Het is een geheel in eikenhout uitgevoerd sporenkap ondersteund door gestapelde jukken. Een kromstijlgebint op de zoldervloer en hierboven een schaargebint. Zware eikenhouten daksporen zijn met een hanenbalk paarsgewijs aan elkaar gekoppeld tot het gespan. Hoewel voor die tijd een traditionele kapconstructie, is deze kapvorm momenteel, vanwege de hoge ouderdom, in Dordrecht zeer zeldzaam. Het zal mede te danken zijn aan de forse afmetingen van het balkhout dat deze kap de tand des tijds zo goed heeft weten te doorstaan en bewaard is gebleven. (zie pagina 8)

Bewoning 'voer ende achter' - het huis in de 16de eeuw.

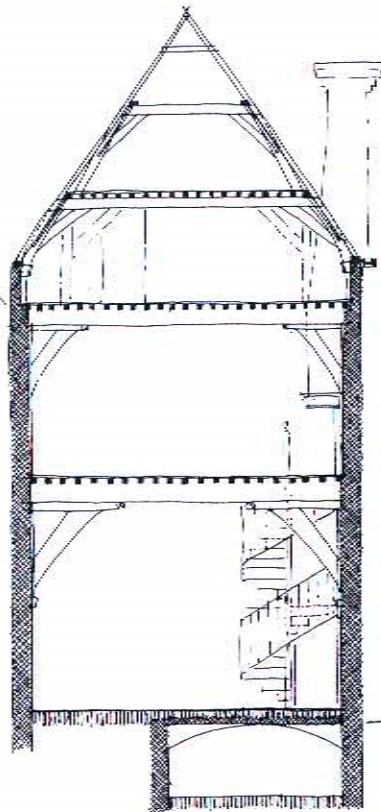
Het aanwezige achterhuis dateert uit het midden van de 16de eeuw. Ook daarvoor, in de 15de eeuw zal er een achterhuis hebben bestaan. Mogelijk vanwege slechte bouwkundige toestand is deze bebouwing in het

Dordrecht in 1832 volgens de kadastrale minuut. (noord = boven) Gearceerd; het huis Grotekerksbuurt 5/7. Rechts onder; het stadhuis aan het Stadhuysplein. Linksboven; de Schuitemakersstraat. De erven achter de huizen aan de Grotekerksbuurt waren vanaf de middeleeuwen voornamelijk voor bedrijfsmatige doeleinden in gebruik. De vestiging van het rooms-katholieke ziekenhuis op deze locatie heeft dit gebied in de loop van de twintigste eeuw sterk van aanzien doen veranderen.

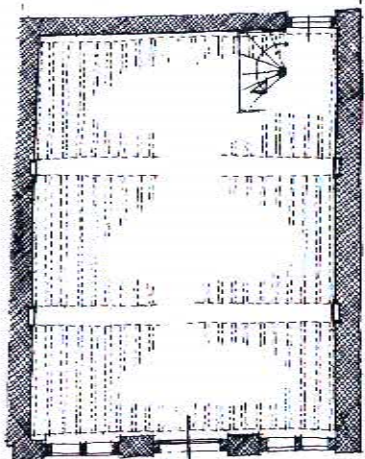

midden 16de eeuw deels of zelfs geheel vervangen. De archieven geven mede aanleiding tot deze veronderstelling. In het belastingkohier van 1543 blijkt dat Maricken Bolle het relatief hoge bedrag van 33 karolusgulden belasting betaalt. Er is sprake van bewoning 'voer ende achter' waarmee een voor- en achterhuis is bedoeld. Twee jaar ervoor was er sprake van een geschil tussen Maricken en de Dekens van het St. Jacobsgasthuis (gelegen links naast Grotekerksbuurt 5/7). Het gaat om een

druppende goot aan het huis van Maricken Bolle en een achter haar huis staande loods en om balken die door de Dekens zijn opgelegd in de muur van haar huis. De reettrekkers, die een uitspraak moeten doen in het geschil vinden dat de goot mag blijven druppelen, want dat was altijd al zo, en de constructie met de balken moet worden veranderd. Daarbij moet voorzichtig worden omgegaan met Marickens dak, want dat is al erg oud en zou wel eens aardig vergaan kunnen zijn. Hieruit blijkt mogelijk dat rond het

Afbeelding boven: tekening van de doorsnede van het huis - en afbeelding onder: tekening van de parterre van het huis na de bouw ervan rond 1460-90. (gestippeld = vloerbalklaag etage) Het na de stadsbrand van 1457, waarschijnlijk in opdracht van Jacob Bolle, gebouwde zaalhuis is tot in de kap in houtskelet opgebouwd. Tekeningen: Auteur.

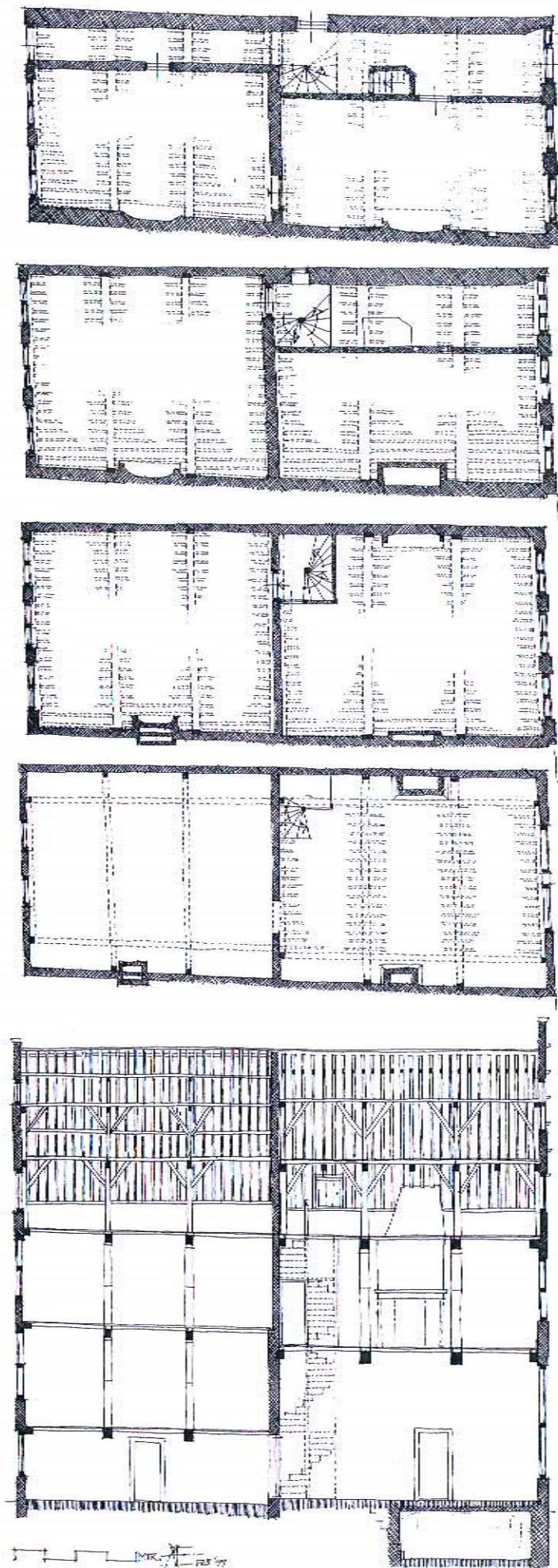

Reconstructie van de 16de eeuwse voorgevel van het huis. Hoewel de gevel zelfs van de eerste bouwphase (1460-90) zou kunnen dateren, is deze waarschijnlijk gebouwd rond 1550, gelijk met de forse modernisering en uitbreiding van het huis. De in rode baksteen opgemetselde vlakke gevel, is sporadisch afgewisseld met natuursteen blokken en lijsten. Voor Dordtse begrippen is de gevel opvallend sober uitgevoerd, decoraties ontbreken bijna geheel. Tekening: Auteur.

M.T.R. FEB '99

M.T.R. FEB '99

Van boven naar beneden: Plattegronden van de parterre, etages en zolder & doorsnede over het huis na de ingrijpende modernisering en verbouwing ervan rond 1550. (gestippeld zijn de vloerbalklagen boven de getekende plattegrond) Het achterhuis (op tekening links) is rond 1550 geheel nieuw opgetrokken. Het 15de eeuwse voorhuis (op tekening rechts) is gehandhaafd. Tekeningen: Auteur.

midden van de 16de eeuw het nog aanwezige achterhuis vanwege de slechte bouwkundige toestand is vernieuwd. Deze datering strookt met bouwhistorisch onderzoek ter plaatse. Waarschijnlijk vond de bouw ervan plaats in opdracht van Willem Nuysenburg. In 1555 wordt hij als bewoner genoemd, het vernieuwde huis heeft dan zes stookplaatsen. Willem's vader, Jan Nuysenburg was raad in Dordrecht evenals zijn broer Dirck die bovendien schepen en thesaurier is geweest. Dirck was gehuwd met de adellijke Margaretha van de Merwede. Onze Willem had ook een adellijke echtgenote, Wilhelmina Visscher Hermansdr. 'Uytte Adellijke Geslachten van Kalkar'. Balen schrijft over hem dat hij keizer Karel V, graaf van Holland diende op zijn eigen kosten met tien man knechten te paard, waarvoor hij van de keizer in leen kreeg, zeker land te Papendrecht. Het stuk land werd naar zijn heer 'Nuysenburg' genoemd.

Voor- en achterhuis

De omvang van het rond 1550 gebouwde achterhuis is gelijk aan het voorste deel. Er is echter een etage meer door de enigzins verdiept gelegen en relatief lage parterre. Hier was de keuken ondergebracht met daarnaast de gang naar het achtererf. De muur tussen beide vertrekken ondersteunt de vloerbalklaag van de eerste etage.

De zaal in het voorhuis is rond 1550 eveneens met een tussenmuur opgedeeld. Zo onstonden de nog aanwezige gang en zijkamer. Deze tussenmuur die de moerbalken van de etagevloer ondersteunt, maakten de 'ouderwetse' korbeelstellen van 1460-90 overbodig, deze zijn dan ook verwijderd. Om het gemetselde gewelf van de aanwezige huishoudelijke kelder niet te veel te belasten door de dragende tussenmuur is deze als een vakwerk wand uitge-

voerd waardoor de belasting zich kan verspreiden. Desondanks is het nadien toch nodig gebleken het keldergewelf extra te ondersteunen, in de 19de eeuw is een stalen balk aangebracht.

De wanden van het trappenhuis zijn eveneens in vakwerk uitgevoerd. De eikenhouten spiltrap is geplaatst tegen de muur tussen voor- en achterhuis waardoor alle vloernivo's met deze trap te bereiken zijn. Het trapgedeelte van eerste etage naar zolder is bewaard gebleven. (zie pagina 12)

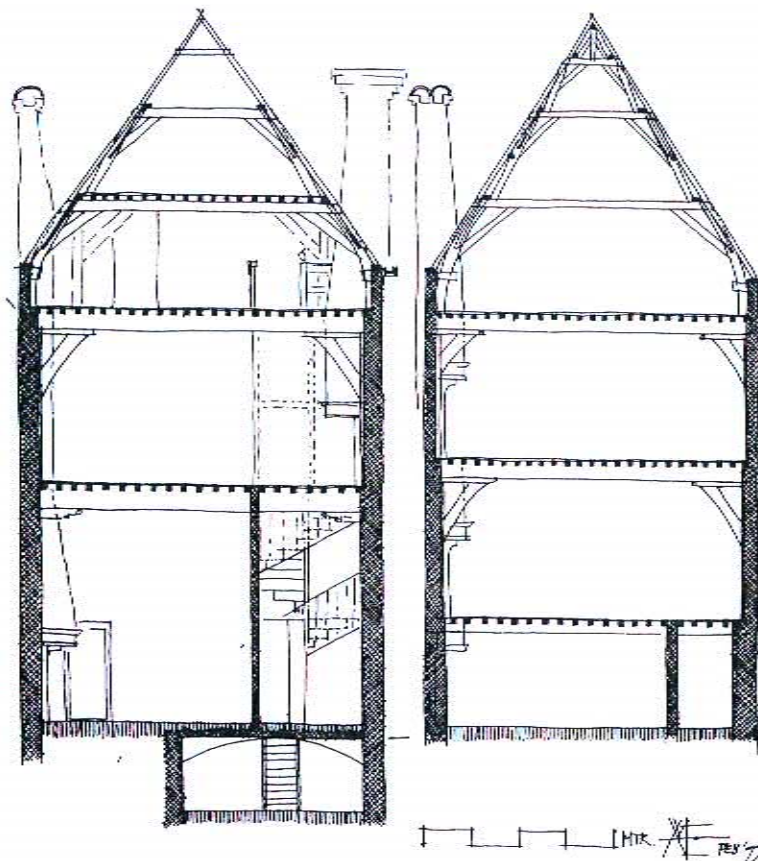
Blijkbaar hadden de kamers op de eerste en tweede etage van het achterhuis een belangrijke functie. Zijn in alle overige vertrekken de vloerconstructies zoals algemeen gebruikelijk van een kleurige afwerking voorzien om als plafond te dienen, deze achterkamers kenden zogenaamde leemstucplafonds met stempelversieringen. De plafonds dateren van kort na de bouw van het achterhuis rond 1550. Het plafond op de eerste etage was reeds lang verdwenen, het plafond van de tweede etage was helaas in zodanig deplorabele staat dat deze niet behouden kon blijven. (zie pagina 6)

Verdiepingshoutskelet

Evenals het reeds bestaande voorhuis, dan zo'n 60 tot 90 jaar oud, is het achterhuis voorzien van een verdiepingshoutskelet, waarvan de sleutelstukken zijn voorzien van laat-Gotische peerkraalprofilering zoals in Dordrecht nog regelmatig wordt aangetroffen. (zie Dordtse Huizen 1 en 2)

Bij de introductie van een nieuwe bouwstijl kort na het midden van de 16de eeuw, de renaissance, is het gedaan met deze wijze van profileren, maar bij de bouw van dit achterhuis was het nog niet zo ver.

De stijlen en balken van het houtskelet in het achterhuis zijn veel lichter van afmeting dan in het oudere voorhuis.

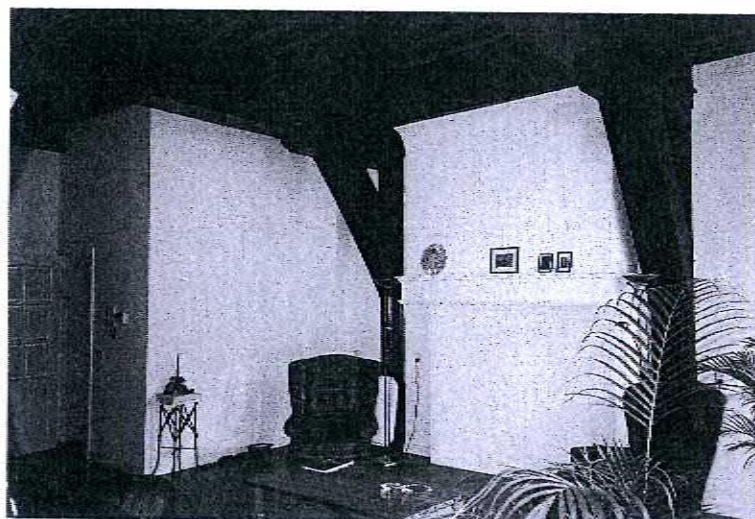
Doorsnede over voorhuis (links) en doorsnede over achterhuis (rechts) na de modernisering en verbouwing rond 1550.

De zaal op de parterre in het voorhuis is opgedeeld in twee vertrekken, een gang en een zijkamer welke als comptoir (kantoor) zal hebben gefunctioneerd. De 'ouderwetse' korbels uit de 15de eeuw zijn bij deze verbouwingen weggehaald.

Het achterhuis is geheel nieuw gebouwd, evenals het voorhuis is het opgebouwd in houtskel. Tekeningen: Auteur.

Foto's van de kamer op de eerste etage in het voorhuis, gezien in de richting van het trappenhuis. Foto boven; situatie in 1995, vóór restauratie. Let op de vakwerk wanden met enkele treden van de spiltrap zichtbaar, en de beroette muur tussen de muurstijlen afkomstig van een verdwenen schoorsteen. De korbels en sleutelstukken onder de moerbalken zijn verwijderd. Foto onder; dezelfde situatie in 1998, na restauratie. De vakwerk wanden zijn gerestaureerd evenals het houtskelet, korbels en sleutelstukken zijn weer aangebracht. De schouw is gereconstrueerd. Foto's: Auteur.

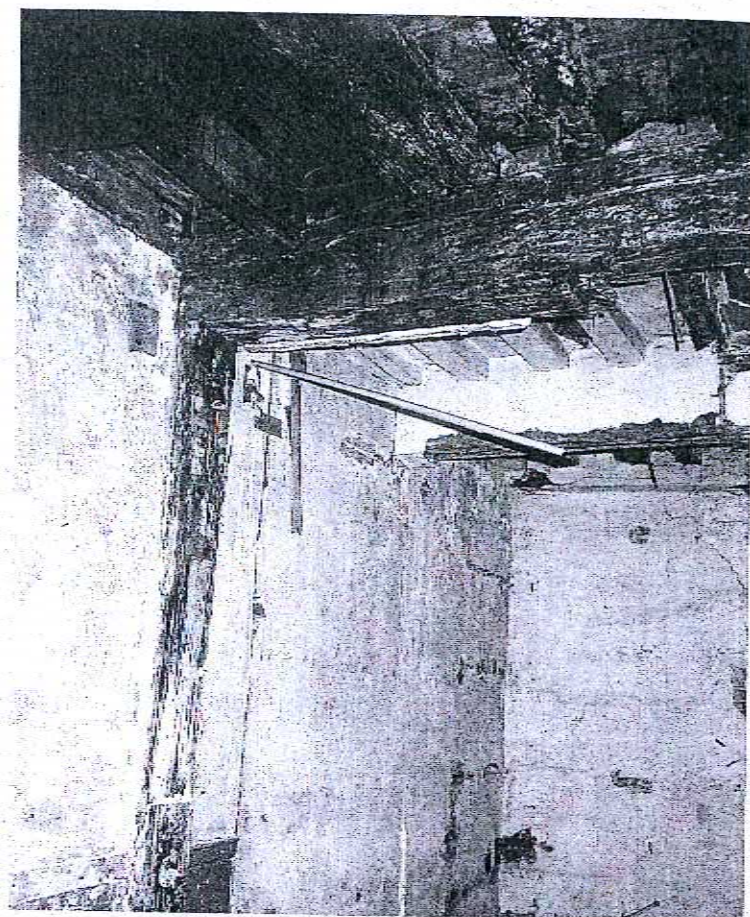

Afbeelding rechts: Foto van het houtskelet in de ruimte op de tweede etage van het achterhuis, situatie in 1996, vóór restauratie. De restanten van het 16de eeuwse leemstucplafond zijn op de foto nog zichtbaar achter de moerbalk. Eveneens zichtbaar op de foto is de erbarmelijke staat waarin het houtskelet zich bevond. Foto: Auteur.

Leemstucplafond met stempelversieringen

Het bouwhistorisch onderzoek in Grotekerksbuurt 5/7 leverde in 1996 een bijzondere ontdekking op. In het vertrek op de tweede etage van het achterhuis werd achter een eenvoudig stucplafond van rond 1900 een zeer zeldzaam 16de eeuwse leemstucplafond met stempelversieringen aangetroffen. Stucplafonds zijn pas sinds de late 17de eeuw meer algemeen toegepast, in de 16de eeuw was dit een zeldzaam fenomeen slechts voorbehouden aan zeer welgestelden. Het stucplafond vertoont grote overeenkomsten met de enige jaren terug aangetroffen leemstucplafonds in 'De Berckepoort', Nieuwstraat 12-24 in Dordrecht.

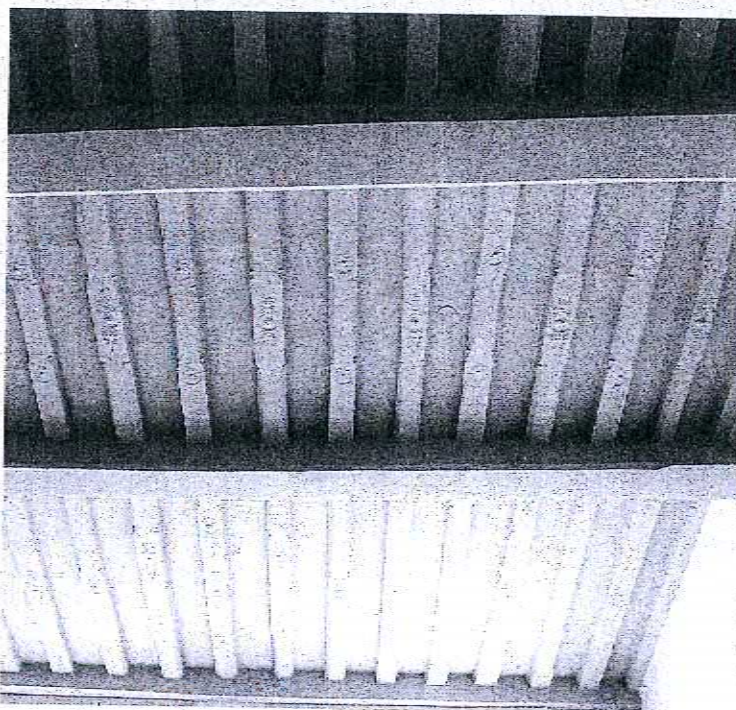
Die plafonds zijn in de stempelversieringen gedateerd 1562 en 1589 en daarmee de oudst gedateerde stucplafonds in Nederland.⁵ Gezien de overeenkomsten zal het plafond in Grotekerksbuurt 5/7 zonder meer uit dezelfde periode stam-

men, mede omdat deze periode strookt met de bouw van het achterhuis rond 1550. Het leemstucplafond is geheel om de moer- en kinderbinten heen gestuct. Voor een goede hechting zijn met een bijl forse kepen in het hout gehakt. Met gesmede nagels zijn ge-

spleten wilgentakken op de balken bevestigd. Hierop is een ca. 10mm dikke leemlaag aangebracht waarover een uit leem en kalk samengestelde uitvlaklaag is gesmeerd. Hierover is de uiteindelijke ca. 3 mm dikke met varkensharen vermeng-

Afbeelding links: Leemstucplafond in de Berckepoort - Nieuwstraat 12-24, na restauratie in 1997. Het plafond in Grotekerksbuurt 5/7 vertoont grote overeenkomsten met dit uit 1562 daterende plafond. Foto: Dr. Christoph Hellbrügge.

Afbeelding rechts: Leemstucplafond in de Berckepoort na restauratie in 1997. Kinderbint met stempelornament waarin afbeelding van een bloem. Foto: Dr. Christoph Hellbrügge.

de stuc laag aangebracht. Nog voordat deze laag was uitgehard werden met behulp van stempelblokken versieringen gedrukt in de nog natte stuc laag. Deze versieringen, zowel in hoog- als laagrelief, met afbeeldingen van gestileerde bloemen en krullen zijn aangetroffen op de onderzijden van de kinderbinten. Met het aanbrengen van

het plafond rond 1900 is rondom de moerbalken het oorspronkelijke 16de eeuwse plafond verloren gegaan. Ondertussen is duidelijk dat in diverse Dordtse huizen in de 16de eeuw gelijksoortige plafonds zijn aangebracht, diverse sporen en restanten hiervan zijn bij bouwhistorisch onderzoek aangetroffen. Het is niet bekend of er nog plafonds bij zijn die zich

nog in redelijke staat bevinden. Het eerder genoemde plafond in de Berckepoort is in 1997 gerestaureerd. Het ontdekte plafond in Grotekerksbuurt 5/7 werd in dermate rudimentaire staat aangetroffen dat restauratie niet mogelijk was. Enkele delen met stempelversieringen zijn afgenomen, deze zijn gedocumenteerd en worden bewaard.⁵

De reden hiervan is waarschijnlijk houtschaarste, ontbossing door overmatige houtkap noopte tot zuiniger houtgebruik.

Kapconstructie achterhuis

Houtschaarste is eveneens de reden van de ten opzichte van het voorhuis afwijkende kapconstructie. In deze indrukwekkend ogende kap zijn weliswaar meer constructieonderdelen verwerkt, de samengestelde jukken bestaan uit maar liefst drie gestapelde schaargebinten boven elkaar en daarop nog een nokstijlgebint. De winst wordt gehaald

in de daksporen, deze zijn van rond naaldhout, eenvoudiger en goedkoper verkrijgbaar dan eikenhout.

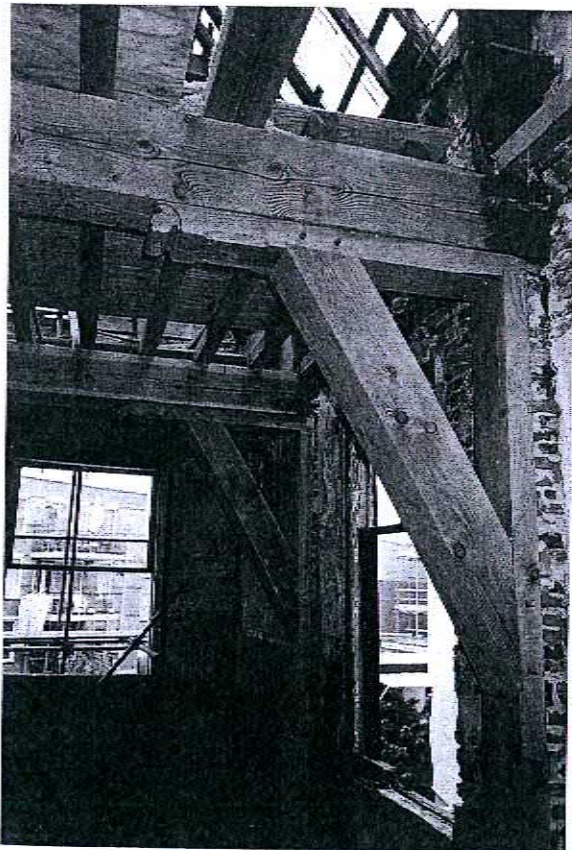
Overigens is deze kapconstructie traditioneel 16de eeuwse. Die hele eeuw zijn kappen op deze wijze opgebouwd.

In Dordrecht zijn meerdere van dergelijke kappen bewaard gebleven.

De nog steeds aanwezige kap heeft dezelfde vorm en hoogte als de oudere kap op het voorhuis. Vanouds zullen de daken, zoals ook nu nog, zijn gedekt met holle (oud-Hollandse) dakpannen. (zie pagina 8)

Voorgevel

De voorgevel van het huis is opgemetseld in rode baksteen+ sporadisch afgewisseld met natuursteen blokken en lijsten van Ledesteen. De geheel vlakke trapgevel is zeer sober uitgevoerd, decoraties ontbreken bijna geheel. De houten kruiskozijnen, de trog- en segmentvormige ontlastingsbogen boven en de waterlijsten onder de vensters, doen in onze ogen schilderachtig aan maar zijn in alle gevallen puur functioneel. Het gemis aan decoraties bemoeilijkt een datering van de gevel van Grotekerksbuurt 5/7 op stilistische gronden.

Afbeelding links: Restauratie van het houtskelet in het achterhuis. Conform de oorspronkelijke 16de eeuwse toestand is het houtskelet in 1997 geheel hersteld.

Afbeelding rechts: Het houtskelet in het achterhuis na restauratie. Foto uit 1998. Foto's: Auteur.

Middeleeuwse kapconstructies

Kap voorhuis

Grotekerksbuurt 5/7 ontleent grote waarde aan de nog aanwezige authentieke kappen op het huis. Met name de kap op het voorhuis is zeer zeldzaam, het is een door jukken ondersteunde sporenkap die dateert van de eerste bouw-fase rond 1460-90.

Het mag een gelukkige omstandigheid genoemd worden dat deze ruim 500 jaar oude kap in nog authentieke staat bewaard is ondanks vele jaren van verwaarlozing en recentelijk zelfs brandstichting. De geheel in eikenhout geconstrueerde kap bestaat uit gestapelde jukken van schaargebinten, waarop de flieringen rusten die de zware sporen dragen. De sporen zijn als gespan bovenin gekoppeld door een hanenbalk. Om de zolder functioneel te kunnen gebruiken, zijn de onderste

schaargebinten met zogenaamde kromstijlen uitgevoerd, speciaal voor dit doel kweekte men kunstmatig kromgroeiende eiken bomen.

Telmerken

Kapconstructies werden indertijd niet ter plaatse gemaakt maar op de timmerwerf geprefabriceerd, alle voorkomende onderdelen werden daar op maat gemaakt en gemerkt zodat men na vervoer naar de bouwplaats via deze zogenaamde telmerken de betreffende onderdelen kon opzoeken en de kap in elkaar zetten. Deze telmerken zijn na 500 jaar nog steeds afleesbaar op de constructiedelen van de kap. De hier toegepaste merken zijn van het meest elementaire type, het grondtype ontwikkelde zich vanaf de 12de eeuw en tot ca. 1500 zijn kappen op deze wijze gemerkt. Met een goetvormig snijmes zijn in de gespannen elkaar opvolgende tekens in het hout gesneden. Per gespan herhaald het telmerk in de linkerspoor zich spiegel-

beeldig in de rechterspoor. De jukken zijn ten opzichte van de gespannen van afwijkende telmerken voorzien, duidelijker richtingstekens met links opvolgende strepen en rechts gebroken strepen, zogenaamde chevrons. Dit systeem, dat overigens ook voorkomt op het houtskelet in het huis, werd algemeen toegepast bij houtconstructies. Zowel de jukken als de gespannen zijn niet op volgorde van de telmerken in het werk gesteld, op zich maakt dit niet uit omdat alle jukken en gespannen dezelfde afmetingen bezitten, de noodzaak van merken was helemaal niet aanwezig.

Kap achterhuis

De kap in het achterhuis dateert van omstreeks 1550. Deze, evenzeer indrukwekkende constructie, wijkt op enkele punten principieel af van die uit het voorhuis. De vrijkomende krachten worden in deze kap minder op het gespan zelf en meer

Afbeelding links: De 15de eeuwse kap op het voorhuis boven de vliering. Toestand in 1995, vóór restauratie. De dakpannen waren vervangen door een transparant nooddak.

Afbeelding rechts: De 16de eeuwse kap op het achterhuis tijdens de restauratie in 1997. Conform de authentieke 16de eeuwse toestand is de kap hersteld, van dakbeschot voorzien en met oud Hollandse dakpannen gedekt. Foto's: Auteur.

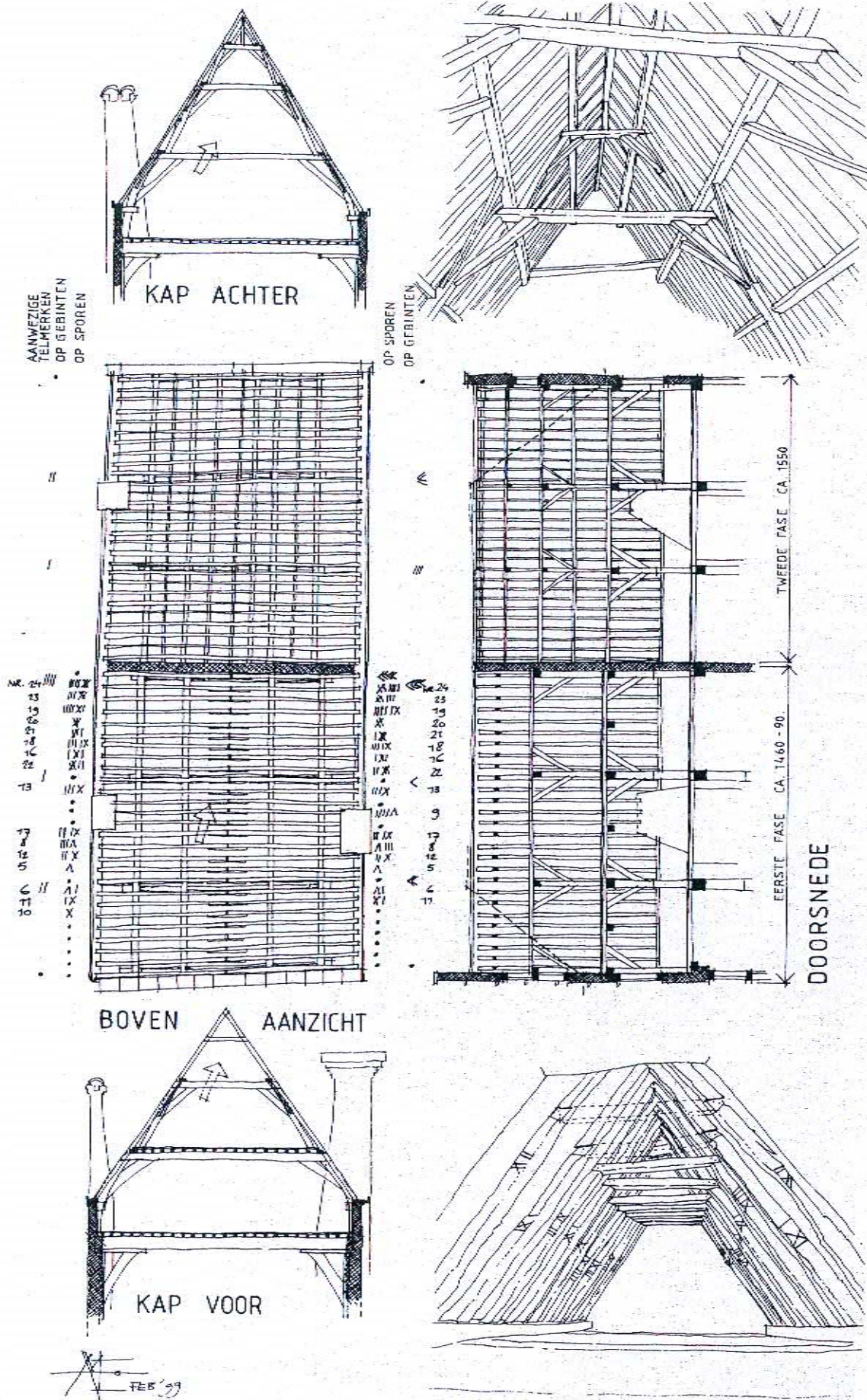
Tekening van de middeleeuwse kapconstructies. Midden links: Bovenaanzicht van het dak met kapconstructie en daksporen, & aanduiding van aangetroffen telmerken op sporen en gebinten. (. = geen merken aangetroffen)

Midden rechts: Langsdoorsnede van de kapconstructie. Gestipeld = de inkorting van de kap na afbraak van de topgevels rond 1870.

Boven: Dwarsdoorsnede kap achterhuis, (links) met kijkje in de nok van de kap. (rechts)

Onder: Dwarsdoorsnede kap voorhuis, (links) met daksporen boven vliering (rechts) waarin zichtbaar de aanwezige telmerken. (gestipeld zijn de ontbrekende hanenbalken.)

Tekening: Auteur.

naar de ondersteunende jukken afgedragen. Vandaar dat er drie gestapelde schaargebinten zijn gebruikt. De flieringen liggen niet alleen op de dekbalken van de gebinten maar er is een fliering toegevoegd halverwege de stijlen van het middelste schaargebint. Bovendien is er een nokbint toegevoegd, deze wordt

ondersteund door een nokstijlgebint. Door al deze voorzieningen waren minder zware sporen noodzakelijk. Zij zijn hier van rond naaldhout, zogenaamde sparren. Telmerken komen op de sporen niet meer voor. De jukken zijn nog wel gemerkt, op eenzelfde wijze als de jukken in het voorhuis.⁷ Zoals eerder opgemerkt heb-

ben beide kappen de tand des tijds betrekkelijk goed doorstaan. Slechts bij het inkorten van voor- en achtergevel rond 1870, waarbij de kap is ingekort tot schilddak, zijn enkele sporen en jukken verdwenen. De kappen zijn in 1996-97 gerestaureerd, waarmee het behoud ervan weer voor vele jaren is gegarandeerd.

Gelijksoortige gevels zijn vanaf de 15de tot in de 18de eeuw gemaakt. Hoewel de gevel zelfs van de eerste bouwphase (1460-1490) zou kunnen dateren, is het waarschijnlijker dat deze rond 1550 is gebouwd. Verstopt achter een laag 19de eeuws pleisterwerk en ontdaan van de top, is deze 16de eeuwse gevel nog steeds aanwezig.

Welgestelde bewoners
- het huis in de 17de eeuw.
Tot halverwege de 18de eeuw

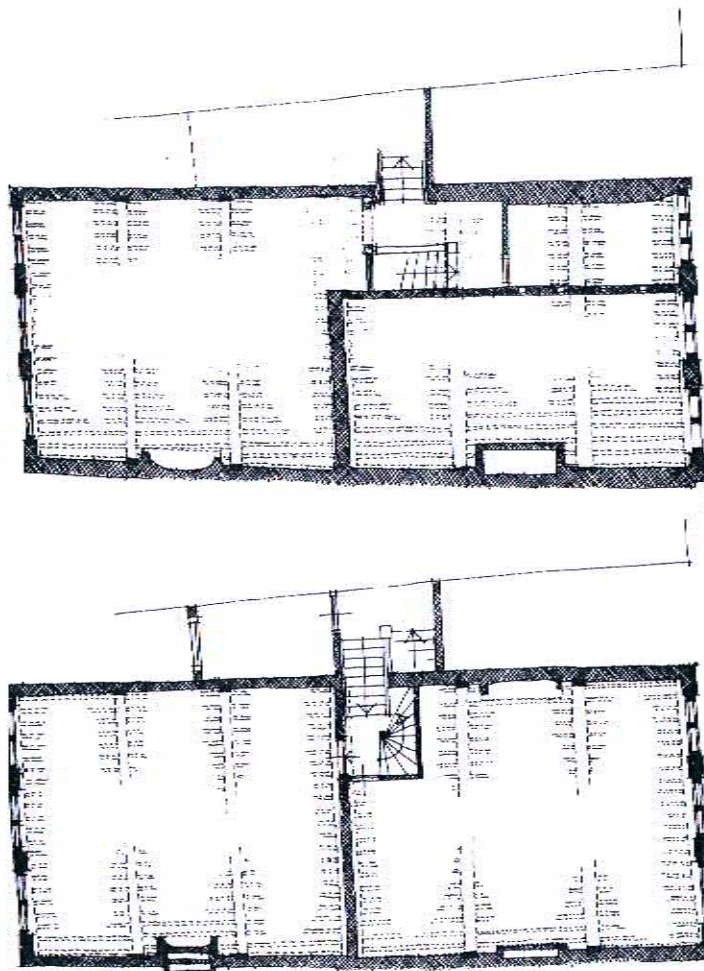
blijft het huis bewoond door de elite van Dordrecht. De bewoners worden in alle kohieren minstens twee keer zo hoog aangeslagen als beide directe bureu. Tot in het begin van de 17de eeuw blijft het in eigendom van de familie Nuysenburg. De zoon van Willem; Jan of Johan Nuysenburg bewoont het huis zelf (1580) of verhuurt het, bijvoorbeeld aan de rentmeester Jan van de Corput (1606-1619). Vanaf de jaren twintig van de

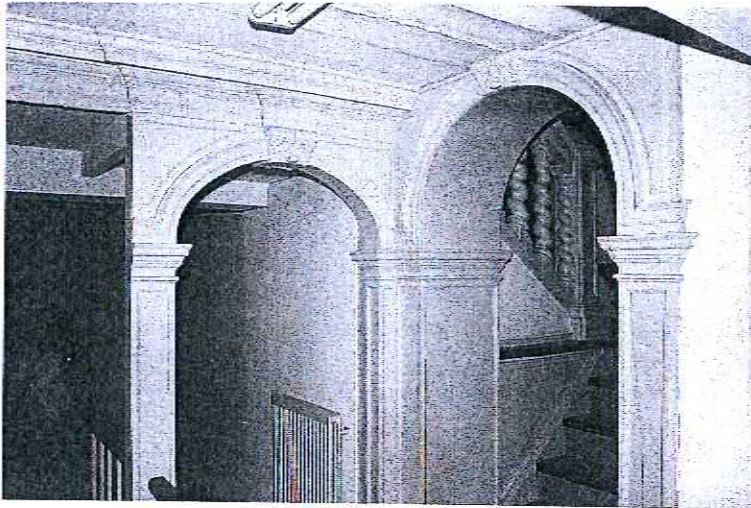
17de eeuw wordt het huis bewoond door 'moutmaeckers'. Op het achtererf van het huis aan de Grotekerskuurt is een mouterij gebouwd. In 1626 bewoond Mr. Geerardt Schaep het huis, hij is tevens eigenaar van de 'mouterie'. In 1633 verhuurd de heer Ridder Berck als eigenaar het huis aan Cornelis Adriaensz. Van Dordt.

Vanaf het midden van de 17de eeuw is het huis in bezit van de familie Vivien. Afkomstig uit Valenciennes was deze familie uit religieuze overwegingen naar Dordrecht gevlucht. Deze familie zal het huis zo'n 100 jaar in bezit houden. In 1652 wordt het bewoond door Anthoni Vivien, gehuwd met Anthonia van den Corput. In 1689 door zijn zoon Nicolaes. Deze is als regent actief in het locale bestuur, als Veertig, Acht, en ook als Raadspensionaris van Dordrecht.

In opdracht van de familie Vivien is in de 17de eeuw het onderste deel van de spiltrap vervangen door een ruime rechte steektrap op de parterre waardoor de eerste etage in het achterhuis comfortabel bereikbaar was. Ter plaatse van de langs het huis gelegen steeg werd een trappenhuis uitgebouwd waarin een bordestrap is opgenomen als toegang naar de eerste etage van het voorhuis en de tweede etage van het achterhuis. Beide eikenhouten trappen waren in classicistische stijl gedecoreerd.

Plattegronden van de etages van het huis na verbouwing in opdracht van de familie Vivien in de tweede helft van de 17de eeuw. De spiltrap is bij deze verbouwing deels verwijderd en vervangen door een over de steeg langs het huis uitgebouwd trappenhuis met bordestrap. Tekeningen: Auteur.

In decoratieve zin hebben er in opdracht van de familie Vivien waarschijnlijk meer modernisering plaatsgevonden in het huis, hiervan is echter niets meer aanwezig. Ook voornoemde trappen zijn helaas niet bewaard gebleven, de bordestrap is zelfs kort voor de restauratie in 1997 ontvreemd. Het bovenste deel van de 16de eeuwse spiltrap naar de zolders, is wel behouden gebleven.

Foto van de getoogde portalen en de bordestrap uit de 17de eeuw op de etage. Foto: ca. 1990, fotograaf onbekend.

Teruglopende status

- Het huis in de 18de eeuw.

Het lijkt dat de familie Vivien haar status niet heeft weten te handhaven. Weliswaar staat Cornelia Vivien in 1742 te boek als rentenierster en heeft zij nog twee dienstboden. Zij betaalt echter slechts 12 gulden belasting. Ten opzichte van het rechterbuurhuis (nr. 1/3) met 90 gulden belasting is dit weinig. Het huis daalt vanaf het midden van de 18de eeuw snel in waarde en aanzien.

Reconstruïctietekening van de voorgevel na vernieuwing in de 18de eeuw. Afgezien van het topgevelvenster zijn alle vensters in de voorgevel vernieuwd. De ontlastingsbogen die corresponderden met de oorspronkelijke kruisvensters zijn hierbij gehandhaafd. De getekende ramen zijn overigens uit de 19de eeuw, de 18de eeuwse ramen hadden meer roeden. De foto uit 1860, -afbeelding op de eerste pagina geeft de getekende gevel weer.

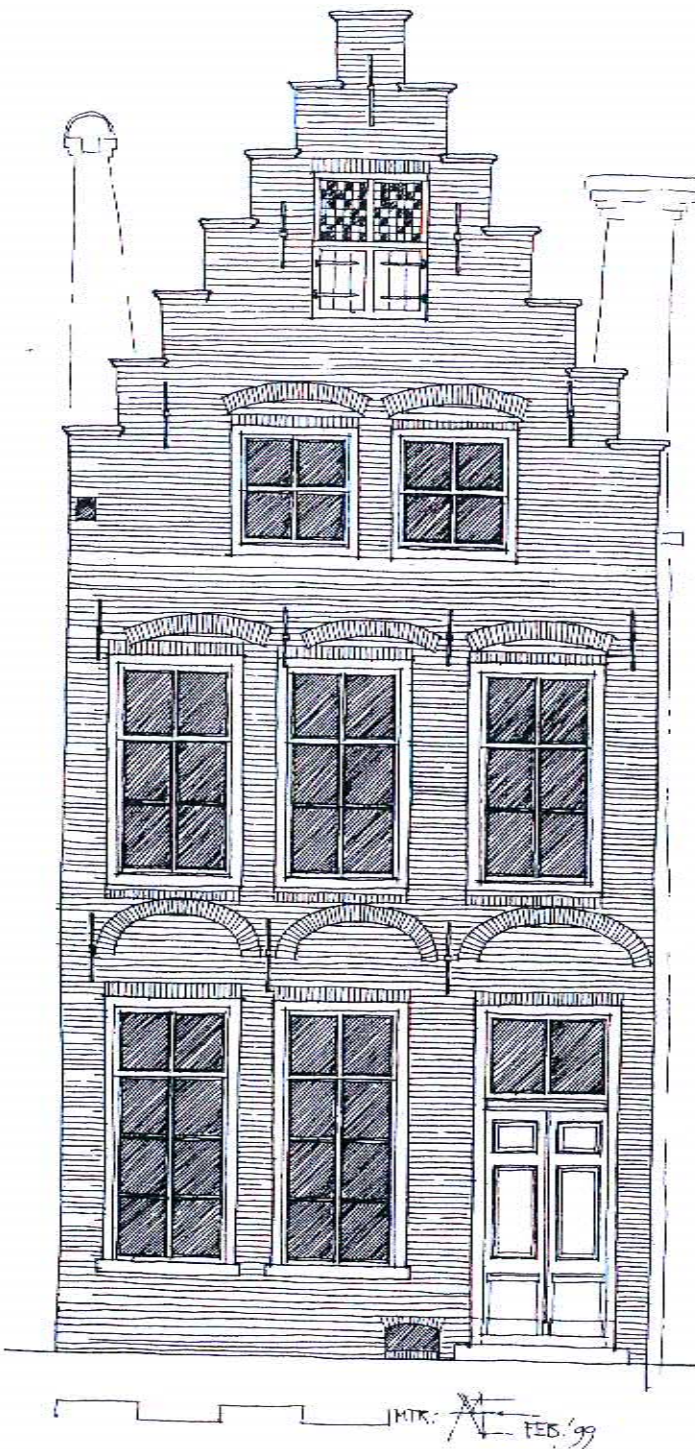
Tekening: Auteur.

De meest ingrijpende vernieuwing aan het huis in de 18de eeuw, betreft de vensters in voor- en achtergevel. De oude kruiskozijnen worden uitgekbroken en vervangen door grotere schuifraamkozijnen die veel meer daglicht toelaten in de vertrekken in huis. Slechts het oude kruisvenster in de top van de voorgevel, ter plaatse van de vliering, blijft zitten.

Blijkbaar moest deze vernieuwing op een koopje, de nieuwe vensters corresponderen namelijk niet met de aanwezige oudere ontlastingsbogen, desalniettemin zijn deze gewoon blijven zitten, hetgeen een curieus beeld oplevert.

Teloorgang - Het huis in de 19de en 20ste eeuw.

De teloorgang van de status van het huis zet zich in de 19de eeuw onverminderd voort. Verbouwingen vinden enkel en alleen plaats om het huis geschikt te maken voor intensief

16de eeuwse spiltrap

De van omstreeks 1550 daterende eikenhouten spiltrap is tussen de eerste etage en de zoldervloer van het voorhuis bewaard gebleven. Het deel vanaf de parterre tot de eerste etage is in de 17de eeuw verwijderd.

De spil van de trap is 16 kantig en ca. 140/150 mm. in diameter. De treden zijn ca. 60/70 mm. dik, in de spil gepend en geborgd met toognagels. Aan de onder-

zijde zijn de treden van overhoekse afschuiningen voorzien met een kapelletje aan de uiteinden. De ca. 8/10 mm. Dikke stootborden zijn in de treden ingelaten.

De treden zijn opgelegd in met metselwerk opgevulde vakwerkwan-

den. Er zijn grote overeenkomsten tussen deze trap en de rond dezelfde tijd (ca.1565) gemaakte spiltrap in de Berckeport,

Nieuwstraat 12-24.⁸

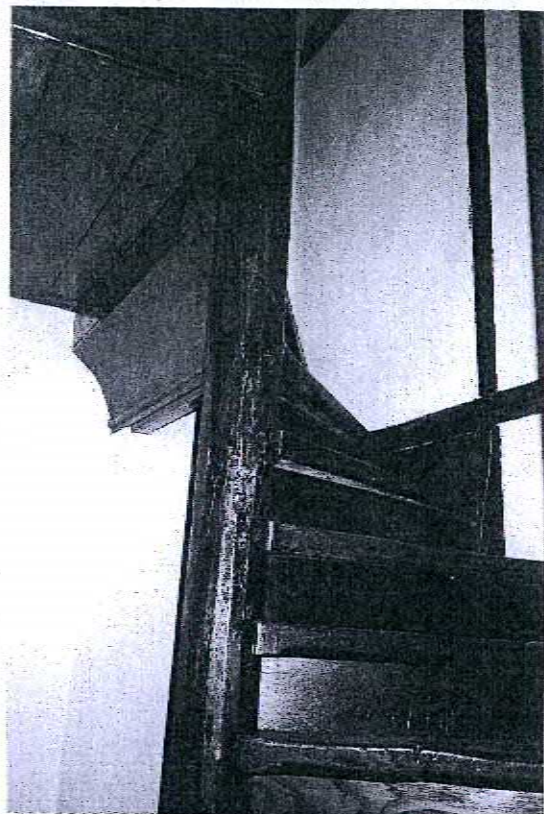
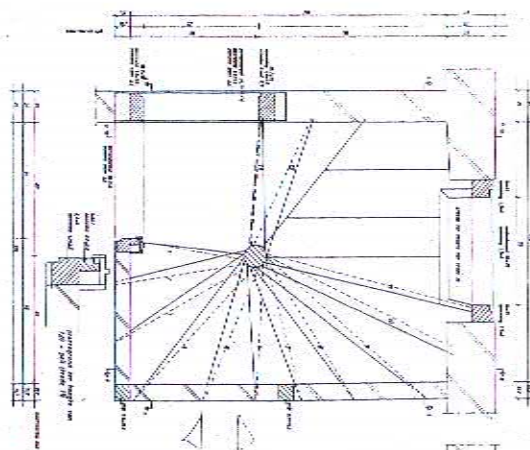
De eiken spiltrap is in 1997 gerestaureerd. Een nieuw gemaakte, grenenhouten, spiltrap is in ditzelfde jaar herplaatst ter vervanging van het in de 17de eeuw verdwenen trapedeelte.

Afbeelding linksboven: Tekening van de spiltrap in bovenaanzicht. De spil van de trap staat excentrisch in het trappenhuis. De trap is derhalve wisselend van breedte. Tekening: Lugten-Malschaert Architecten, Dordrecht.

Afbeelding linksonder: Foto van de spiltrap in 1995, vóór restauratie, ter hoogte van de zolder.

Afbeelding rechtsboven: de eikenhouten spiltrap in 1998, na restauratie.

Afbeelding rechtsonder: Nieuwe spiltrap in de gang van het huis. In 1997 is het in de 17de eeuw verdwenen deel van de spiltrap van parterre tot eerste etage vervangen door een nieuwe spiltrap. Foto's: Auteur.

gebruik en bewoning door meerdere families. Zo is de voordeur in tweeën gedeeld. Het linkerdeel diende als entree voor een benedenwoning. Het rechterdeel gaf, met een nieuwe trap, toegang tot een bovenwoning. De 17de eeuwse trap was overbodig en verdween.

In het hele huis zijn wanden en plafonds van nieuwe afwerkingen voorzien, her en der trappen geplaatst en muren doorbroken.

Wanneer, vanwege bouwvalligheid, de topgevels aan voor- en achterzijde dringend onderhoud behoeven worden deze rond 1870 eenvoudigweg afgebroken. Ter hoogte van de vliering wordt een gootlijst gemaakt en het dak ingekort tot schilddak. Tegelijkertijd is de voorgevel met een pleisterlaag van een nieuwe afwerking voorzien. Een werkwijze die overigens eerder regel dan uitzondering was in de 19de eeuw. Voornamelijk uit geldgebrek

vond er slechts minimaal onderhoud plaats aan het pand. Bijkomend voordeel hiervan is wel dat al die tijd de oorspronkelijke middeleeuwse toestand niet is aangetast.

Rooms- Katholiek Ziekenhuis

Met de oprichting van het St. Jacobsgesticht nam de rooms-katholieke zorg voor wezen, bejaarden en zieken in Dordrecht een aanvang.

De stichting vestigde zich in 1876 in het huis Grotekerksbuurt 11/13.

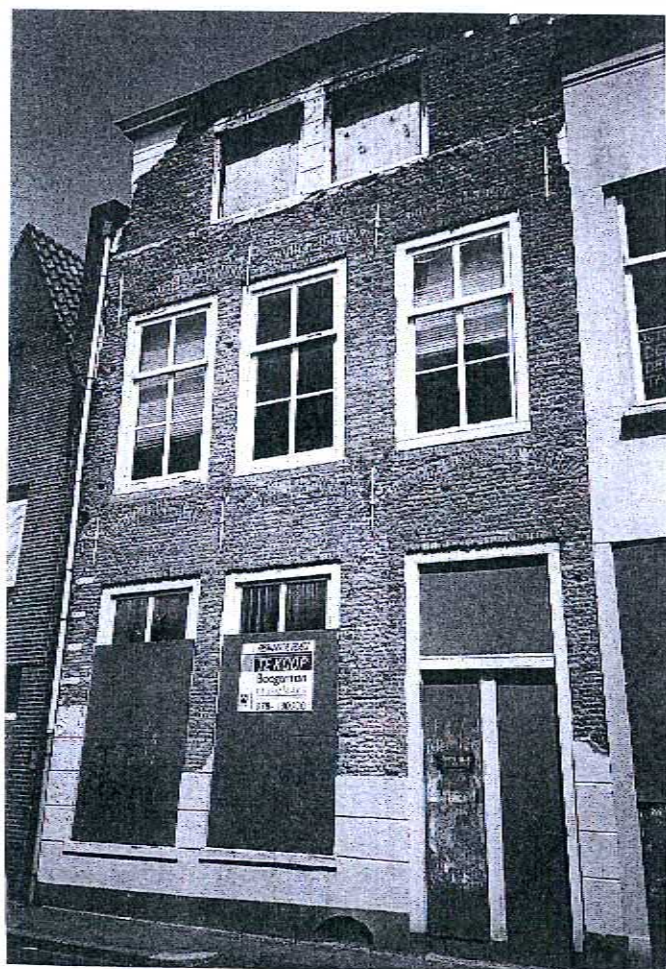
De eropvolgende 100 jaar zou deze zorg in toenemende mate het gebied tussen Grotekerksbuurt en Houttuinen gaan innemen. Meerdere huizen werden in de loop van de tijd aangekocht en bij het rooms-katholieke ziekenhuis gevoegd.⁵ Zo ook nr. 5/7 dat in de jaren zestig werd verbouwd om te kunnen dienen als onderdeel van het grote ziekenhuiscomplex. Deze verbouwing bleef echter van beperkte

aard, hoofdzakelijk werd slechts de parterre in gebruik genomen. Binnen de aanwezige vertrekken zijn enkele muren geplaatst, wanden en plafonds nieuw afgewerkt en enkele doorgangen gemaakt om het pand met de buurpanden te verbinden. Blevende verbouwingen aan het huis beperkt, veel onderhoud werd er evenmin gepleegd.

Als uiteindelijk in 1991 het ziekenhuis is verhuisd naar een locatie in Zwijndrecht, worden er voor het terrein van het voormalige ziekenhuis plannen gemaakt voor herinrichting. Vanwege de monumentale status van de huizen aan de Grotekerksbuurt gaan de plannen hier uit van restauratie en opnieuw bewoning.²⁰ Er verstrijken echter vele jaren waarin de panden leeg staan in afwachting van activiteiten, jaren waarin de panden, in weer en wind, aan hun lot lijken te worden overgelaten.

Afbeelding links: Voorgevel in 1995, vòòr restauratie. Vanwege de slechte onderhoudstoestand is het grootste deel van de pleisterlaag van de gevel losgekomen. Sporen van brandschade zijn zichtbaar in de gootlijst.

Afbeelding rechts: Achtergevel in 1995, vòòr restauratie. De achtergevel dateert uit ca.1550 en is gelijk met de bouw van het achterhuis opgetrokken. In oorsprong was de gevel als trap- of tuitgevel beëindigd. De aanwezige vensters zijn uit later tijd. Foto's: Auteur.

Over de middeleeuwse kap van Grotekerksbuurt 5/7 werd slechts een noodkap aangebracht om al te grote lekkages tegen te gaan.

Een uitslaande brand veroorzaakt in deze periode van leegstand schade op de zolderetage. Gelukkig bleef de schade beperkt en het huis gespaard.

Onderzoek en Restauratie

De lange periode van leegstand is benut om in het pand bouwhistorisch en bouwkundig onderzoek te doen. Met dit onderzoek werd de hoge historische waarde van dit middeleeuwse huis pas goed duidelijk. Overigens bleek tegelijkertijd de verregaande staat van verval waarin het pand verkeerde.

De noodzaak van restauratie was zeer urgent. Uiteindelijk vond in de jaren 1997/98 de hoogst noodzakelijke restauratie plaats van dit, nog steeds grotendeels 15de en

16de eeuwse huis. Deze hoge ouderdom en de vele nog aanwezige -vaak zeldzame- historische onderdelen, noopten tot een zorgvuldige aanpak.¹¹

In zowel voor- als achterhuis is een woning gerealiseerd, met de aanwezige brandmuur als woningscheiding.

De middeleeuwse houtskeletten zijn in oorspronkelijke staat hersteld, vanwege de bijzonder slechte staat zijn echter veel onderdelen vervangen. De kapconstructie in zowel voor- als achterhuis bleken in betere staat dan gevreesd en zijn grotendeels in authentieke staat bewaard gebleven.

Op de daksporen is houten beschot aangebracht en oud Hollandse dakpannen. De nokvorsten zijn, zoals het traditioneel hoort in Dordrecht, stuiwend gelegd.

De 15de eeuwse schoorsteen op het oostelijke dakvlak is gerestaureerd. De hierbij behorende verdwenen schouw op de eerste

etage is gereconstrueerd. Het in de 17de eeuw uitgebouwde trappenhuis, is overgegaan naar het, eveneens gerestaureerde buurhuis Grotekerksbuurt 3. De aanwezige eikenhouten spiltrap is gerestaureerd en, gelijk aan de 16de eeuwse situatie, weer tot op de parterre doorgezet. Voor- en achtergevel zijn consoliderend hersteld in hun, op het eerste gezicht 19de eeuwse gedaante. De voorgevel is ook na de restauratie echter in wezen nog steeds de gevel uit 1550.

Na deze gedegen restauratie waarbij het huis bouwkundig in goede staat is gebracht en de woonfunctie is teruggekeerd, is er voor dit belangrijke Dordtse stenen archief met z'n lange en roemrijke verleden wellicht weer een even lange toekomst weggelegd.

Albert van Engelenhoven - Juni 1999.

Afbeelding links: Voorgevel in 1998, na restauratie. De gevel is consoliderend, - in aanwezige toestand - hersteld.

Afbeelding rechts: Evenals de voorgevel is de achtergevel consoliderend hersteld. Alle verbouwingen eraan zijn gerespecteerd, hierdoor blijft de geschiedenis van de gevels afleesbaar. Foto's: Auteur.

De zolderetage van het voorhuis gezien richting voorgevel in 1995, vòòr restauratie. Met de door de brand zwartgeblakerde eikenhouten vloer van de vliering. Tussen beide 'krommers' (spantbenen) een gemetselde schoorsteen met metalen luik.

Noten

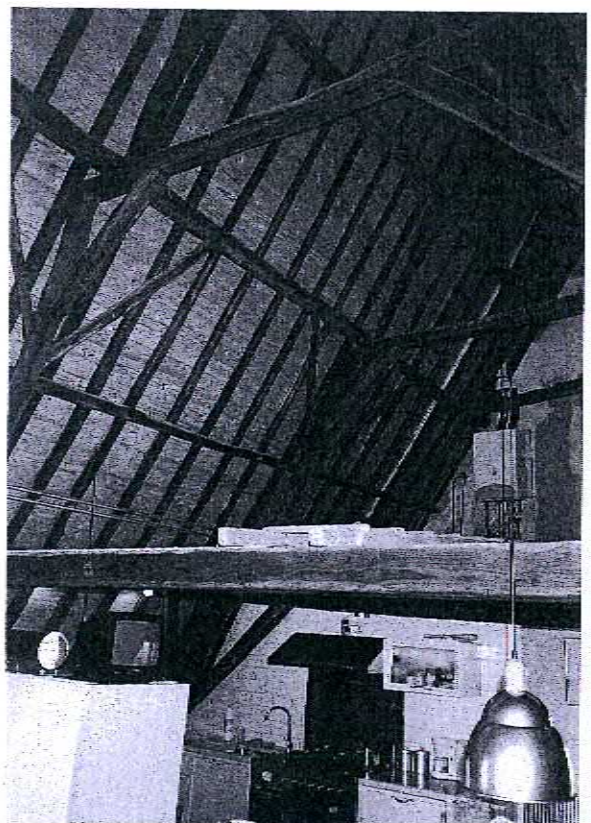
1. Bouwhistorisch onderzoek in het pand Grotekerksbuurt 5/7 is uitgevoerd door: Lugten-Malschaert Architecten te Dordrecht; *Bouwhistorisch onderzoek Grotekerksbuurt 5/7* - d.d.19 maart 1993. (niet gepubliceerd); Gemeente Dordrecht - A.van Engelenhoven; Onderzoek voorafgaand en tijdens de restauratie in 1996-98 resulterend in deze publicatie van Dordtse Huizen.
2. Archiefonderzoek naar de bewoners c.q. eigenaren van het pand Grotekerksbuurt 5/7 is uitgevoerd door Aedicula - Elisabeth van Heiningen; *Vervolgonderzoek Grotekerksbuurt 5/7* - d.d. Maart 1999. (Vervolg op grootschaliger onderzoek naar geschiedenis van de huizen aan de Grotekerksbuurt c.a.) in opdracht van de Gemeente Dordrecht. (niet gepubliceerd);
3. In deze muur bakstenen klooster-moppen formaat ca. 240-270 x 120 x 50-70 mm. Hierin nog aanwezig een lamp- of kaarsnis op ca. 1 meter boven de vloer. Breedte ca. 230 mm hoogte ca. 450 mm. Aan bovenzijde afgesloten met een keperboog.
4. De voorgevel is opgemetseld met rode bakstenen in kruisverband, formaat ca. 190 x 90-95 x 45-50 mm. Stenen van dit formaat worden wel; 'Dordtse vorm' genoemd, naar de grote hoeveelheden stenen van dit formaat die in het verleden op het eiland van Dordrecht zijn gebakken. Door de kalkrijke klei rondom Dordrecht zijn deze echter altijd geelkleurig. Rode bakstenen zijn gebakken van klei waarin veel ijzer voorkomt. Uit stadsrekeningen blijkt dat rode stenen werd betrokken van steenbakkerijen uit ondermeer Gouderak en Moordrecht. Waar de baksteen van de gevel van Grotekerksbuurt 5/7 vandaan komt is niet bekend.
5. A.H.M. Glaudemans en J.A. van der Hoeve; *Berckepoort Dordrecht*, Rapportage van de bouwhistorische opname van het pand 'De Berckepoort' Nieuwstraat 12-24 te Dordrecht - augustus 1993 - & appendix 1 en 2, & rapport advisering leemstucwerk. (niet gepubliceerd) A.H.M.Glaudemans; bijdrage in *Restauratievademecum*, uitgave Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist - juni 1998. Documentatiebladen 10-1 en 11-1 geven een beschrijving van de aangetroffen leemstucplafonds in de Berckepoort.
6. Onderzoek en documentatie naar het leemstucplafond in Grotekerksbuurt 5/7 is uitgevoerd door A.H.M. Glaudemans.
7. H.Janse; *Houten kappen in Nederland / 1000-1940*. (RdMz) Delft universitaire pers - 1989.
8. H.Janse; *Trap en trede (houten trappen in Nederland)* Rijksdienst voor de Monumentenzorg Zeist - 1995. Zie ook noot 5-a.
9. In opdracht van de gemeente Dordrecht is zowel de geschiedenis, als de herontwikkeling in de jaren negentig, van het terrein van het rooms-katholieke ziekenhuis (RKZ) tussen Grotekerksbuurt/Schuitemarkersstraat/Houttuinen en Vleeshouwersstraat beschreven in: *Over (aken)s en slopen, bouwen en wonen VAN ZIEKENHUIS TOT PENTHOUSE* (red. Wim van Wijk) Dordrecht - 1999. Pag. 10-15; Elisa-

beth van Heiningen 'Een voorgeschiedenis van zeven eeuwen'.

10. Zie noot 9.

11. Restauratie en verbouwing Grotekerksbuurt 5/7 in opdracht van COBEX - Combinatie bouw & exploitatie mij. b.v. te Weert. Architect; Lugten-Malschaert Architecten te Dordrecht. Uitvoering; 'GO' bouw b.v. te Waddinxveen. Begeleiding en advisering gemeente Dordrecht.

De zolderetage van het achterhuis in 1998, na de restauratie. Onder de eeuwenoude balken van de kapconstructie wordt tegenwoordig gewoond. Foto's: Auteur.

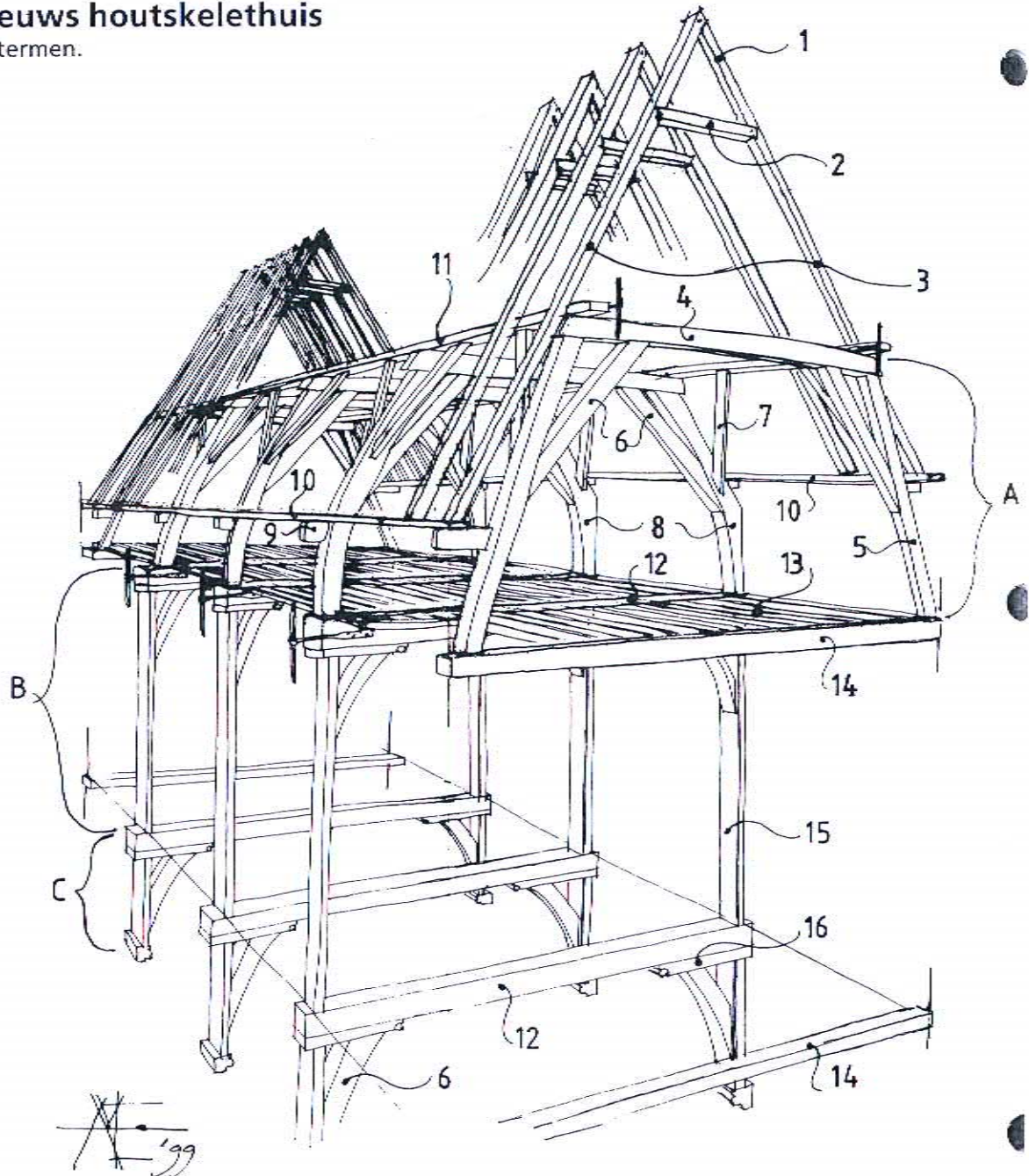

Laat-Middeleeuws houtskelethuis

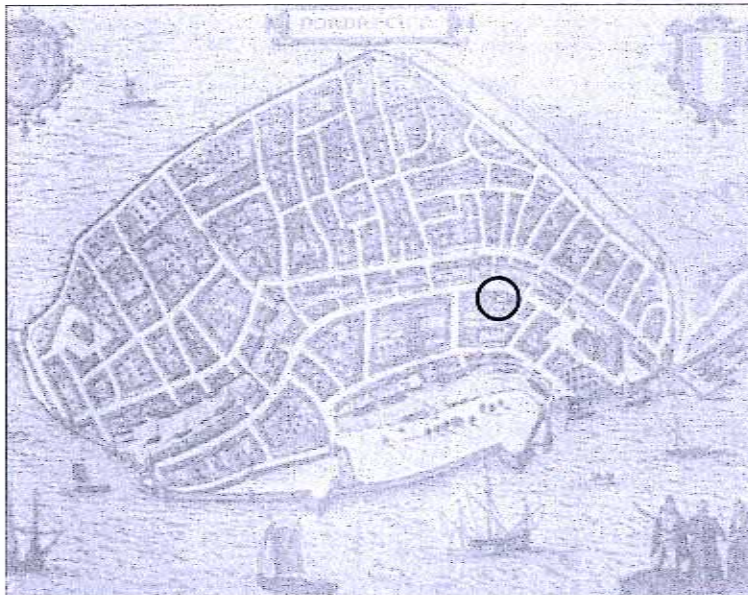
met bouwkundige termen.

- A: Juk of Schaar-gebint (langs gevel; strijkgebint)
- B: Gebint
- C: Korbeelstel

- 1: Spoor (dakspoor of dakspar)
- 2: Hanenbalk (haanhout)
- 3: Gespan (twee sporen met hanenbalk)
- 4: Dekbalk (dekbint)
- 5: Schaarstijl
- 6: Korbeel
- 7: Schoor (windschoor)
- 8: Kromstijl (krommer)
- 9: Blokkeel
- 10: Muurplaat
- 11: Fliering
- 12: Moerbalk (moerbint)
- 13: Kinderbalk (kinderbint)
- 14: Strijkbalk (strijkbint)
- 15: Muurstijl
- 16: Sleutelstuk (balksleutel)

Dordrecht in 1572 (G. Braun & F. Hogenberg)
In de cirkel het huis Grotekerksbuurt 5/7 naast het St. Jacobs-gasthuis en kapel.

Colofon

Dordtse Huizen is een uitgave van Stadsontwikkeling Dordrecht, Afd. Ruimtelijk Beheer, Taakgroep Monumentenzorg, Postbus 360, 3300 AJ Dordrecht.
Redactie: Albert van Engelenhoven,
Tel. (078) 639 65 45

Deze uitgave wordt toegezonden aan belanghebbenden en geïnteresseerden. U kunt, uitsluitend schriftelijk, kosteloos een exemplaar aanvragen of een abonnement nemen. Schrijf hiervoor naar het secretariaat van de Afd. Ruimtelijk Beheer, Postbus 360, 3300 AJ Dordrecht.

Vormgeving en druk: Stadsdrukkerij Dordrecht. Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, dus minder milieubelastend.
Oplage: 1300 exemplaren.